

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПЕРЕВОДА

UDC 821.112.5+81'25

Jaap Grave

Vrije Universiteit Amsterdam, the Netherlands

Ekaterina Vekshina

St. Petersburg State University

MAX HAVELAAR VAN MULTATULI IN RUSLAND: HET ONTSTAAN VAN DE VERTALINGEN

For citation: Grave J., Vekshina E. Max Havelaar van Multatuli in Rusland: Het Ontstaan van de Vertalingen. *Scandinavian Philology*, 2021, vol. 19, issue 1, pp. 176–189. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2021.111>

Dit artikel is gewijd aan de Russische vertalingen van de Nederlandse roman *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* (1860) van Eduard Douwes Dekker (1820–1887), die zijn werk onder het pseudoniem Multatuli publiceerde. *Max Havelaar* is een van de bekendste en meest vertaalde werken uit de Nederlandstalige literatuur. Er bestaan zes volledige Russische vertalingen die tussen 1916 en 1959 zijn verschenen en die tot dusver nog niet geanalyseerd zijn. De auteurs gaan uit van de hypothese dat het Duits de tussentaal in de Nederlands-Russische literaire transfer is, want uit onderzoek is gebleken dat het Duits in deze periode vaak als tussentaal diende voor de vertalingen in Scandinavische en Slavische talen. In de specifieke casus van *Max Havelaar* diende de Duitse vertaling van Wilhelm Spohr, die zich in kringen van anarchisten bewoog, als tussentekst. De auteurs hebben ook onderzocht of de Russische vertalers gebruik hebben gemaakt van de Engelse vertaling uit 1868, maar dit was niet het geval. In het eerste deel van deze bijdrage wordt er ingegaan op de biografieën van de Russische vertalers, auteurs van voorwoorden en redacteurs die aan de Russische vertalingen hebben gewerkt. In het tweede deel worden er fragmenten uit de roman met de vertalingen vergeleken om de relatie tussen de teksten te analyseren. De resultaten van het onderzoek bevestigen dat de eerste Russische vertalingen op de Duitse vertaling van Karl Mischke gebaseerd zijn, die vrijwel gelijktijdig met die van Spohr waren verschenen. De sporen

van deze vertaling zijn ook in latere teksten te vinden. Voor zover bekend is niet eerder aangetoond dat de vertaling van Mischke en niet die van Spohr als tussentekst is gebruikt.

Sleutelwoorden: Nederlandse literatuur, Multatuli, Max Havelaar, Russische vertalingen, Duits als tussentaal.

1. INLEIDING

Max Havelaar, of Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappy van Eduard Douwes Dekker (pseudoniem van Multatuli; 1820–1887) wordt als het belangrijkste boek uit de Nederlandstalige literatuur beschouwd. Daarnaast is het één van de meest vertaalde boeken uit het Nederlands: begin 2021 vermeldt de database van het Nederlands Letterenfonds maar liefst 87 vertalingen naar 30 talen. Dat er maar twee vertalingen naar het Russisch zijn opgenomen maakt duidelijk dat de database niet volledig is want er bestaan zes Russische vertalingen waaronder één herdruk. Die uitgaven verschenen tussen 1916 en 1959, de tijd waarin Multatuli's werk populairder was in Rusland dan nu. Ook werden er tot het midden van de twintigste eeuw fragmenten uit de roman gepubliceerd, onder meer in zogeheten bedrijfskranten en later als jeugd- en kinderliteratuur. De belangstelling voor Multatuli's biografie resulteerde onder meer in *De geschiedenis van Eduard Dekker (Istorija Edvarda Dekkera, 1936)* en de ingekorte kinderversie *Vlam van de woede (Plamja gneva, 1949)*, allebei geschreven door Emma Vygodskaja (1899–1949). Daarnaast beïnvloedde Multatuli's leven en werk Konstantin Paustovski (1892–1968) en Viktor Astafjev (1924–2001), bekende Russische schrijvers [Couvée, 2006]. Ook Vladimir Lenin verwijst in zijn notities over het imperialisme drie keer naar Multatuli [Lenin, 1962, p. 423, 425, 438] .

Voor zover wij weten zijn de Russische vertalingen van *Max Havelaar* nooit eerder geanalyseerd. Het is ook niet duidelijk uit welke taal ze zijn vertaald. Zelfs als er in de Russische uitgaven wordt vermeld dat de vertaling 'uit het Hollands' gemaakt is, hoeft dat niet juist te zijn. In de laatste uitgaven van *Max Havelaar* ontbreekt de naam van de vertaler en worden alleen de redacteurs genoemd, M. A. Demidova en Mark Tsjetsjanovski (1949) en Aleksandr Sipovitsj (1959). Dit onderzoek heeft daarom tot doel een aantal lacunes in de uitgeefgeschiedenis van *Max Havelaar* in het Russisch te vullen. Het gaat erom de brontekst van de Russische vertalingen te achterhalen, niet om de adequaatheid of de receptie van de vertalingen.

In het eerste deel van deze bijdrage zullen we kort ingaan op de positie van Nederlandstalige literatuur en in het bijzonder op *Max Havelaar* in Oost-Europa in de eerste helft van de twintigste eeuw. Het tweede deel is gewijd aan de Russische vertalers en de vertalingen van *Max Havelaar*.

2. NEDERLANDSTALIGE LITERATUUR EN MAX HAVELAAR IN OOST-EUROPA

Nederlandstalige literatuur werd vaak via het Duits als tussentaal in Scandinavische en Slavische talen, het Hongaars en Roemeens vertaald [Grave, 2013, p. 163–178]. Dat gold ook voor de eerste helft van de twintigste eeuw. Maar het Duits en het Duitse literaire systeem had nog een rol want ook de receptie van de auteur of het boek in Duitsland was van invloed op de verspreiding ervan naar andere landen.

Multatuli's werk is geen uitzondering: onderzoekers naar vertalingen van zijn oeuvre in Oost-Europese talen hebben vastgesteld dat vooral het Duits als tussentaal diende en dat vrijwel altijd de vertalingen van Wilhelm Spohr (1868–1959) werden gebruikt. Grave vat de bevindingen van die onderzoekers kort samen: 'In the Slavic language area Polish, Czech and Russian are most important for translations of Multatuli, with Spohr's translations, and his anthology, often serving as sources' [Grave, 2019, p. 87]. Jerzy Koch betoogt dat 'de betekenis van de Duitse vertalingen van Wilhelm Spohr voor de Multatuli-receptie in Europa [...] nauwelijks overschat [kan] worden' [Koch, 1992, p. 13]. Ook in Tsjecho-Slowakije werd het werk van Multatuli op basis van Spohrs uitgave vertaald [Engelbrecht, 2011, p. 8]. Dit geldt ook voor de eerste Roemeense vertaling [Bos, 2009]. En het Russisch? In de tweede Russische vertaling van *Max Havelaar* uit 1925 wordt vermeld: 'vertaling uit het Duits'.

Het ligt voor de hand dat de vertalingen van Spohr ook belangrijk zijn geweest voor de Russische vertalingen van *Max Havelaar*. Om hier duidelijkheid over te krijgen hebben we voor een taalkundige aanpak gekozen, die bestaat uit een analyse van de verschuivingen en de vergelijking ervan in de verschillende vertalingen. Historische data, namelijk de geschiedenis van de uitgaven van de roman in Nederland, Duitsland en Rusland en biografieën van de Russische vertalers, dienen hierbij als hulpmiddel en een soort kompas om de juiste richting te kiezen. Voordat een analyse van de vertalingen volgt, geven we eerst een kort

overzicht van de Russische vertalers, auteurs van de voorwoorden en redacteuren. Daarna zullen we duidelijk maken dat voor de Russische vertaling ook een Duitse vertaling als tussentekst gebruikt werd.

3. OVERZICHT VAN DE RUSSISCHE VERTALERS

Zoals we eerder schreven kent *Max Havelaar* zes volledige Russische vertalingen waarvan er één tweemaal uitgegeven werd. Hier beperken we ons tot de namen die in de vertaalde werken staan en geven we nadere informatie over de uitgaven en de betrokken personen.

De eerste vertaling is van Zinaida Zjoeravskaja (geboren Lasjkevitsj, na haar tweede huwelijk Portoegalova; 1867–1937), de ‘koningin van de Russische vertalers’, zoals uitgevers haar noemden. Zij werd vlakbij het tegenwoordige Brjansk geboren, kreeg haar opleiding in Orjol, werkte als vertaalster in Sint-Petersburg, emigreerde in 1918, na de Revolutie, via Kiev naar Servië, vervolgens naar Polen en vestigde zich uiteindelijk in Parijs. Ze kende zes of zeven vreemde talen en naast *Max Havelaar* vertaalde ze werken uit het Engels (Harriet Beecher Stowe, Daniel Defoe, Charles Dickens, Henry Rider Haggard, John Locke, Mark Twain), Frans (Émile Zola), Duits (Johann Wolfgang von Goethe, Gerhart Hauptmann), Pools (Eliza Orzeszkowa) en andere Europese talen. In één van haar biografieën staat dat ze in 1906 ‘De geschiedenissen van gezag’ uit *Minnebrieven* heeft vertaald maar daarvoor hebben we tot dusver geen bewijs kunnen vinden. Haar vertaling van *Max Havelaar* met haar voorwoord verscheen in 1916 in het vijfde en zesde nummer van het tijdschrift *Roesskaja Mysl’ (Russische gedachte)*.

Isif Markoeson (1885–1942) is verantwoordelijk voor de tweede vertaling. Zijn ingekorte vertaling van *Max Havelaar* werd in 1925 door uitgeverij *Mysl’ (Gedachte)* zonder voorwoord of commentaar gepubliceerd. In de uitgave wordt vermeld dat ze op de Duitse vertaling gebaseerd is. Hoewel hij veel heeft vertaald, is er weinig over hem bekend, alleen dat dat hij tijdens het beleg van Leningrad gestorven is. Hij vertaalde boeken die in zijn tijd populair waren: *The Jungle* van Upton Sinclair, *Der entfesselte Wotan* van Ernst Toller, *Au bagne* van Albert Londres en *Soziologie* samengesteld door Werner Sombart.

De derde vertaling, van de hand van Michail Toebjanski (1893–1937), verscheen in 1927 bij uitgeverij Gosizdat. Deze werd in 1936 herdrukt in

een oplage van 25.000 exemplaren, vijf keer zo veel als in 1927. Toebjanski was een beroemde oriëntalist, indoloog, boedholoog, mongoloog en vertaler uit Oosterse en Europese talen. Hij was van joodse afkomst en werd in 1937 door de NKVD, de veiligheidsdienst, vermoord. Uit enkele artikelen met biografische gegevens kunnen we opmaken dat hij vermoedelijk op een gymnasium in Sint-Petersburg Nederlands heeft geleerd. In de secundaire literatuur wordt ook vermeld dat 'zijn vertaling van *Max Havelaar* rechtstreeks uit het Nederlands' was en dat 'de roman tot dan toe alleen via vertalingen uit het Engels bekend was' [Ostrowskaja, 2012, p. 49; Jacobs, 2017, p. 79]. Toebjanski heeft ook een uitgebreid voorwoord geschreven dat Marien Jacobs in het Nederlands heeft vertaald. Jacobs vermeldt helaas geen bronnen en beperkt zich tot een samenvatting van Ostrowskaja's artikel.

De 'literaire bewerking' van Aleksandr Palmbach (1897–1963) werd in 1928 gepubliceerd door uitgeverij Zemlja i fabrika (Land en fabriek) en kende een oplage van 40.000 exemplaren. Ook Palmbach was een oriëntalist en hij hield zich vooral bezig met de Toevaanse taal. Hij was een van de grondleggers van het alfabet en de auteur van de eerste Toevaanse grammatica en Russisch-Toevaanse en Toevaans-Russische woordenboeken. Daarnaast doceerde hij Russisch als vreemde taal aan de Kommoenistischeskij universitét trudyásjichsja Vostóka imeni I. V. Stalina (Communistische Universiteit van de Arbeiders van het Oosten) in Moskou. De inleiding en het commentaar zijn van de hand van Nikolaj Fatov (1887–1961), een literatuurwetenschapper en criticus gespecialiseerd in Russische literatuur, met name in het werk van Aleksandr Poesjkin.

De zesde vertaling verscheen in 1949 bij uitgeverij Khudozhestvennaya Literatura (De fraaie letteren; samenvoeging van Gosizdat en Zemlja i fabrika) als onderdeel van de *Verzamelde Werken* van Eduard Douwes Dekker (30.000 exemplaren). In deze uitgave ontbreken de namen van de vertalers, alleen de namen van de redacteurs M. Demidova en M. Tsjetsjanovski worden vermeld. Over Demidova hebben we geen informatie gevonden. Mark Tsjetsjanovski (1899–1980) behoorde tot de kennissenkring van Nadjezda Mandelstam en in haar memoires noemt ze hem 'een toegewijde marxist van een niet zo agressief soort' [Mandelstam, 1999, p. 420]. Tsjetsjanovski schreef de inleiding bij de roman en Sergej Zajmovski (1868–1950), vertaler van Engelse en Deense literatuur, was verantwoordelijk voor het commentaar.

In de laatste uitgave uit 1959 (met een oplage van 165.000 exemplaren) van dezelfde uitgeverij ontbreekt de naam van de vertaler opnieuw. De namen van de redacteur (Sipovitsj), de auteur van het voorwoord (opnieuw Tsjetsjanovski) en het commentaar (Zajmovski) worden wel genoemd. In de catalogi van de Russische bibliotheken zijn veel vertalingen van Aleksandr Sipovitsj uit tien Europese talen (vooral Spaans en Portugees) en Malayalam te vinden. Hij schreef onder andere de eerste *Handleiding voor de transcriptie van geografische namen van Nederland (Holland)* en vertaalde een verhaal van Jef Last die de vertaling zelf had geautoriseerd. Over de vertaling van *Max Havelaar* onder zijn redactie schreef Jacobs het volgende: 'Opmerkelijk, of cynisch, is dat hierin wordt vermeld dat de vertaling tot stand is gekomen 'onder redactie van A. Sipovich' - kennelijk omdat Tubjanski zich nog in staat van ongenade bevond. Deze vertaling verschilt slechts in een paar kleinigheden van de vorige' [Jacobs, 2017, p. 80].

De meeste van deze Russische vertalers en redacteurs waren invloedrijke personen en professionele vertalers maar geen specialisten voor Nederlandse literatuur. Doordat Duits de meest verspreide vreemde taal in de Sovjet-Unie was en deze taal vaak als tussentaal voor de vertalingen diende, hebben we besloten de eerder geformuleerde hypothese over een Duitse vertaling als tussentekst tenminste voor de eerste vertaling te toetsen.

4. DUITSE VERTALING ALS TUSSENTEKST

We hebben twee hoofdstukken (het eerste en het laatste) van de roman geanalyseerd door de verschuivingen, of transformaties, in verschillende drukken (twee Nederlandse drukken, één Engelse, twee Duitse en zeven Russische vertalingen) te vergelijken. Fonetische veranderingen in de transcriptie van eigennamen en lexicale verschuivingen, met name weglatingen, toevoegingen en veranderingen, bleken het meest representatief te zijn om verbanden tussen de teksten te leggen.

Uit ons onderzoek blijkt dat de twee eerste Russische vertalingen niet op de vertaling van Spohr maar op die van Karl Mischke (1863–1932) zijn gebaseerd. Zijn vertaling was vermoedelijk vooral op de Nederlandse uitgave van 1871 gebaseerd. Hieronder volgen enkele voorbeelden die deels gebaseerd zijn op het door Annemarie Kets-Vree samengestelde variantenapparaat:

	Manuscript en 1860	≈1865	1871	1875 enz.	Mischke, 1900
1 [XI]	ontbreekt	ontbreekt	ontbreekt	Ja, maar	ontbreekt
1a [I]	gy, lieve lezer	gy, lieve lezers	gy, lieve lezers	gy, lieve lezer	ihr, liebe Leser
1b [XIX]	dat gevoel is geheel iets anders; men	dat gevoel is geheel iets anders; men	dat gevoel is geheel iets anders, men	hierby spreekt een gevoel van heel anderen aard! men	das Gefühl ist ganz anders, man

Bij de volgende voorbeelden nemen we de uitgave van *Max Havelaar* uit 1871 als basis voor de vergelijking met de vertaling van Mischke.

In de vertalingen van Mischke, Zjoeravskaja en Markoeson werden dezelfde elementen weggelaten zoals ‘Aan E. H. v. W.’, een citaat van Henri de Pène, het ‘Onuitgegeven Toneelspel’ en het herhaalde commentaar van Droogstoppel op de manier waarop Frits iets zegt (in de vertaling van Spohr ontbreken de commentaren ook).

Op de samenhang tussen deze drie vertalingen wijzen bijvoorbeeld ook de korte ‘samenvattingen’ van de gebeurtenissen in het hoofdstuk, die Mischke als eerste heeft toegevoegd. Bijvoorbeeld:

(2) Ne: EERSTE HOOFDSTUK.

En¹: CHAPTER I.

Du (1): Erstes Kapitel. Wir lernen Herrn Batavus Droogstoppel kennen, sowie seine Ansichten über Poesie im allgemeinen und Romanschreiben im besonderen [Mischke, 1900].

Du (2): Erstes Kapitel.

Ru (1): Глава первая, знакомящая нас съ г. Батавусомъ Дрогостоппелем и его взглядами на поэзію вообще и писаніе романов в частности. (Eerste hoofdstuk, dat ons laat kennismaken met dhr. Batavus Droogstoppel en zijn visie op poëzie in het algemeen en romans schrijven in het bijzonder.)

¹ Engelse vertaling door baron Alphonse Nahuys (1840–1890). Het bleek al gauw dat de vertaling niet werd gebruikt door de Russische vertalers, daarom verwijzen we er verder niet naar.

Ru (2): ПЕРВАЯ ГЛАВА. Мы знакомимся с господином Батавусом Дроогштоппель и с его взглядами на поэзию вообще и на писание романов в частности. (EERSTE HOOFDSTUK. We leren Batavus Droogstoppel [getranscribeerd uit het Duits] kennen en zijn visie op poëzie in het algemeen en romans schrijven in het bijzonder.)

In de eerste vertaling wordt de naam van Droogstoppel niet getranscribeerd maar getranslitereerd, daarom is het nog geen bewijs. De andere eigennamen zijn echter zeker uit de vertaling van Mischke overgenomen. Bijvoorbeeld:

- (3) Ne: zusje Truitje, broer Gerrit, Pauweltje Winser [p. 2]
Du (1): Schwester Trude, Bruder Gerrit, Paulchen Winser
Du (2): Schwester Trudchen, Bruder Gerhard, Paulchen Winser
Ru (1): сестрица Труда (zustertje Truda), брат Геррит (broer Gerrit) Паульхен Винзер (Paulchen Winzer)

In de vertaling van Markoeson en in alle volgende Russische vertalingen ontbreekt dit fragment. In 1959 keert het weer terug.

De vertaling van Michail Toebjanski is de meest gecompliceerde en de belangrijkste casus van alle Russische vertalingen. Hier zijn namelijk 'sporen' van zowel de Nederlandse tekst als van de andere tussenteksten te vinden. Doordat Spohr heel dicht bij de tekst van Multatuli blijft is het moeilijk vast te stellen dat Toebjanski de originele tekst gebruikte en niet die van Spohr. Daarom bekijken we hier één voorbeeld dat verduidelijkt dat er een direct verband is tussen de Nederlandse tekst en de vertaling uit 1927:

- (4) Ne: «het roode lijf van die **mevrouw**»/'het rooye lyf van die mevrouw'
Du (1): den «roten Rock der Frau»
Du (2): «den roten Leib von der Frau»
Ru (1): «кубика с красной юбкой» (de kubus met een rode rok)
Ru (2): «красную юбку» женщины (de rode rok van de vrouw)
Ru (3, 3.1): красного жакета **мѣфрой** (de rode jas van de mevrouw)

Hier wordt het woord 'mevrouw' niet vertaald maar fonetisch weergegeven in een mengeling van Duits en Nederlandst. Daarnaast vatte de vertaler het woord 'lijf'/'Rock' niet als 'rok' maar als 'jas' op.

In deze vertaling worden veel woorden anders uitgedrukt dan in de vertalingen van Mischke, Zjoeravskaja en Markoeson:

	Multatuli, 1871	Mischke, 1900	Zjoeravskaja, 1916	Markoeson, 1925	Toebjanski, 1927/1936
5	een anderen rok	einen besseren Rock	лучший сюртукъ (een betere rok)	лучший сюртук (een betere rok)	новый сюртук (een nieuwe rok)
5a	elk fatsoenlyk makelaar	jeden verständigen Makler	каждый разумный маклеръ (elke verstandige makelaar)	всякий разумный маклеръ (iedere verstandige makelaar)	всякий личный маклер (iedere fatsoenlijke makelaar)
5b	binnengalerij [p. 281]	Vorgalerie	верандѣ (veranda)	открытой террасе (open terras)	во внутренней галерее (binnengalerij)
5c	binnengalerij [p. 282]	Binnengalerie	верандѣ (veranda)	по закрытой террасе (gesloten terras)	по внутренней галерее (binnengalerij)
5d	onderofficier	Unterleutnant	подпоручиком (onderluitenant)	подпоручиком (onderluitenant)	унтер-офицером ('unterofizer' — onderofficier)

Toch zijn er ook bewijzen dat de vertaling van Toebkanski op meerdere teksten gebaseerd is. In de vertaling ontbreken de eerder genoemde parateksten en inlassingen over Frits. Bovendien neemt de vertaler vaak ideeën van zijn voorgangers over. Van het grote aantal moeilijkheden op het gebied van realia wordt in het volgende voorbeeld een ervan vervangen door een duidelijk equivalent:

(6) Ne: Ulevellen met deviesen

Du (1): Pfefferkuchen mit Versen

Du (2): kleinen Aufbackbilder mit Sprüchen

Alle Russische vertalingen: пряники со стихами (reperkoeken met gedichten)

De literaire bewerking van Palmbach (1928) blijkt geen bewerking van de originele tekst te zijn maar een samenstelling — geen samenvatting — van de vertalingen van Markoeson en Toebjanski met veel weglatingen. Dat kan een bewerking van twee vertalingen genoemd worden of misschien zelfs plagiaat. In het laatste hoofdstuk kopieert de auteur de vertaling van Markoeson. Hij vervangt bijna niets maar laat een aantal passages weg, bijvoorbeeld het gesprek tussen Max Havelaar en Tine aan het begin ervan.

De door Demidova en Tsjetsjanovski geredigeerde vertaling is de vertaling van Toebjanski met een aantal toevoegingen uit de tekst van Markoeson (of Palmbach) en een paar eigen bewerkingen. Ze hebben vooral de spelling en interpunctie gemoderniseerd. Ook hebben ze stilistische wijzigingen aangebracht, waardoor de tekst minder adequaat is geworden: de verzen van Droogstoppel klinken poëtisch terwijl de stijl waarin Max Havelaar zijn gedachten formuleert lager en primitiever wordt.

Het is opvallend dat de redacteuren een aantal fouten van Toebjanski verbeteren. In de zin ‘als mijn *schoonvader* te Driebergen was, bewaarde hij het huis en de kas en alles’ [Multatuli, 1871, p. 5] staat bijvoorbeeld een variatie in de vertaling van het woord ‘schoonvader’:

- (8) Ru (1), Ru (2): *тесть* (schoonvader)
- Ru (3, 3.1), Ru (4): *зять* (schoonzoon)
- Ru (5): *тесть* (schoonvader)

De laatste vertaling onder de redactie van Sipovitsj is gebaseerd op deze door vorige redacteuren bewerkte versie. Hier verschijnen eindelijk de parateksten en de meeste weggelaten passages waaronder het deel met veel persoonsnamen, nu uit het Nederlands getranscribeerd met kyrillische letters: *сестричка Трёйтье, братец Геррит, Паултье Винсер* [Sipovitsj, 1959, p. 21]. De redacteur kiest ook vaak voor equivalenten die meer aan de Nederlandse tekst doen denken. In de herstelde passages zien we soms ook de varianten van Zjoeravskaja, zoals:

- (9) Ne: die altijd met zijn neus speelde
- Du: der immer die Finger in der Nase hatte
- Ru (1): *вѣчно ковырявшего в носу* (die in zijn neus peuterde)
- Ru (6): *постоянно ковыряющего в носу* (die in zijn neus peutertert)

De laatste vertaling heeft dus veel ‘lagen’ die bijna honderd jaar lang door Multatuli, Mischke en alle Russische vertalers van *Max Havelaar* gecreëerd werden.

5. CONCLUSIE EN VERDER ONDERZOEK

Er bestaat geen Russische vertaling van *Max Havelaar* die zonder invloed van andere vertalingen is gemaakt. De eerste twee vertalingen zijn gebaseerd op de vertaling van Mischke. De derde vertaling die als de eerste vertaling uit het Nederlands beschouwd wordt, is dat niet. De vierde is een ingekorte samenstelling van twee vorige vertalingen. De laatste twee Russische vertalingen zijn bewerkingen van de voorafgaande Russische vertalingen die met behulp van de originele tekst zijn gemaakt.

De resultaten van deze analyse vormen een basis voor verder onderzoek naar de Russische vertalingen van *Max Havelaar*. Het ontstaan van de vertaling van Toebjanski als de belangrijkste vertaling vereist gedetailleerder onderzoek waarbij meer fragmenten moeten worden geanalyseerd. Een ander aspect dat nader onderzoek verdient, is de invloed van de Duitse teksten op de macrostructuren van de vertalingen, met andere woorden: wat heeft de tekst hierdoor verloren en gewonnen? Verder zullen we moeten kijken naar de receptie van *Max Havelaar* in de Sovjet-Unie. Heeft Spohr er toch een rol in gespeeld hoewel zijn vertaling niet als tussentekst gebruikt werd? Het is niet uitgesloten dat de Russische voorwoorden op zijn bijdragen gebaseerd zijn en dat het imago van Multatuli in Rusland door hem beïnvloed werd.

REFERENCES

- Bos J. W. Nederlandstalige literatuur in het Roemeens - een succesverhaal. *Filter, tijdschrift over vertalen*. 2009. Available at: <https://www.tijdschrift-filter.nl/jaargangen/2009/162/nederlandstalige-literatuur-in-het-roemeens-een-succesverhaal-55-59/> (accessed: 10.03.2021).
- Couvée P. Van de Indische archipel tot de Goelag: Multatuli's heldendom in Rusland. *Over Multatuli*. Jaargang 28, Nummer 57. Amsterdam: Bas Lubberhuizen, 2006. P. 29–36.
- Engelbrecht W. Een strijder tegen het onrecht. De receptie van Multatuli in Tsjechië en Slowakije. *Over Multatuli*. Jaargang 33, Nummer 66. Amsterdam: Bas Lubberhuizen, 2011. P. 2–41.
- Grave J. 'But you can't do that!' Een andere visie op onderzoek naar Nederlandse literatuur in vertaling. *Out of the Box. Über den Wert des Grenzwertigen*. Eds. E. Besamusca et al. Wien, 2013. P. 163–178.

- Grave J. Multatuli — His Work Through the World. *Dutch literature as World Literature*. Ed. Theo D'haen. New York: Bloomsbury, 2019. P. 93–97.
- Havlíková V. Nederlandstalige literatuur in Tsjechië sinds 1990. Receptie van de Nederlandse en Vlaamse literatuur na de val van de muur. *Neerlandica extra Muros*. Jaargang 2004. Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2004. P. 26–32.
- Jacobs M. Over M.I. Tubjanski (1893–1937) Marien Jacobs. *Jaarboek Multatuli 2017*. Hilversum: Verloren, 2017. P. 79–80.
- Jacobs M. Vertaling van het voorwoord van de Russische Max Havelaar (deel 1). *Jaarboek Multatuli 2016*. Hilversum: Verloren, 2016. P. 102–107.
- Jacobs M. Vertaling van het voorwoord van de Russische Max Havelaar (deel 2). *Jaarboek Multatuli 2017*. Hilversum: Verloren, 2016. P. 71–77. (In Dutch)
- Kets-Vree A. *Multatuli, Max Havelaar. Deel 2. Apparaat en commentaar*. Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1992. 1173 p.
- Koch J. De invloed van de Duitse Multatuli-receptie op de Poolse. *Over Multatuli*. Jaargang 33, Nummer 66. Amsterdam: Huis aan de Drie Grachten, 1992. P. 13–28.
- Lenin V. *Collected Works*. V. 28. Moscow: Izdatelstvo polititsjeskoj literature Publ., 1962. Available at: <http://uaio.ru/vil/28.htm> (accessed: 10.03.2021). (In Russian)
- Ostrovskaya E. P. M. I. Tubiansky (1893–1937) as a representative of the national scientific school. *Fifth Oriental readings in memory of O.O. Rosenberg. Proceedings of the participants of the scientific conference*. St-Petersburg: Publishing house of A. Golod Publ., 2012. P. 45–60. (In Russian)
- Multatuli (Eduard Douwes Dekker). *Max Havelaar: of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij*. Amsterdam: K. H. Schadd, 1871. P. 1–7, 281–296.
- Multatuli. *Maks Khavelaar*. Ed. by A. Sipovitsj. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo khudozjestvennoj literature Publ., 1959. P. 19–26, 269–283. (In Russian)
- Multatuli. Maks Khavelaar. *Multatuli. Izbrannye proizvedeniia*. Ed. by M. Demidova and M. Tsjetsjanovski. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo khudozjestvennoj literature Publ., 1949. P. 15–20, 229–243. (In Russian)
- Multatuli. *Maks Khavelaar ili kofeinyia operatsii niderlandskoi trgovoi kompanii*. Kn. 6. Transl. by Z. Zjoervaskaja. Moscow: Russkaya mysl Publ., 1916. P. 86–92. (In Russian)
- Multatuli. *Maks Khavelaar ili kofeinyia operatsii niderlandskoi trgovoi kompanii*. Kn. 12. Transl. by Z. Zjoervaskaja. Moscow: Russkaya mysl Publ., 1916. P. 137–150. (In Russian)
- Multatuli. *Maks Khavelaar*. Adaptation by A.A. Palmbach. Moscow: Zemlya i fabrika (ZiF) Publ., 1928. P. 7–9, 141–150. (In Russian)
- Multatuli. *Maks Khavelaar ili kofeinye auktsiony niderlandskogo trgovogo obshchestva*. Translated by M. I. Toebjanski. Moscow/Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo Publ., 1927. P. 17–22, 254–268. (In Russian)

- Multatuli. *Max Havelaar oder: Die Kaffee-Versteigerungen der Niederländischen Handels-Gesellschaft. Übertragung von Karl Mischke*. Halle a. d. Saale: Hendel Verlag, o. J., verm. 1900. Available at: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Multatuli/Roman> (accessed: 10.03.2021).
- Multatuli. *Max Havelaar of De koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij*. Ed. Mimi Douwes Dekker. Amsterdam: Elsevier, 1900. P. 1–6, 244–252.
- Multatuli. *Max Havelaar*. Übertragung aus dem Holländischen von Wilhelm Spohr. Zweite Auflage. Minden in Westf.: J. C. C. Bruns' Verlag, 1901. Available at: <http://www.gutenberg.org/files/31527/31527-h/31527-h.htm> (accessed: 10.03.2021).
- Multatuli. *Max Havelaar; or, The coffee auctions of the Dutch trading company*. Translated by A. Nahuys. Edinburg: Edmonston & Douglas, 1868. 411 p.

Jaap Grave

Vrije Universiteit Amsterdam, the Netherlands

Ekaterina Vekshina

St. Petersburg State University

MAX HAVELAAR BY MULTATULI IN RUSSIA: THE ORIGINS OF TRANSLATIONS

For citation: Grave J., Vekshina E. Max Havelaar by Multatuli in Russia: The origins of translations. *Scandinavian Philology*, 2021, vol. 19, issue 1, pp. 176–189. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2021.111> (In Dutch)

This article is dedicated to the Russian translations of the Dutch novel *Max Havelaar or the coffee auctions of the Nederlandsche Handelmaatschappij* (1860) by Eduard Douwes Dekker (1820–1887), who published his work under the pseudonym Multatuli. *Max Havelaar* is one of the best known and most translated works of Dutch literature. There are six complete Russian translations published between 1916 and 1959, which have not yet been analyzed. The authors hypothesize that German is the intermediate language in the Dutch-Russian literary transfer as research has shown that German often served as an intermediate language for translations into Scandinavian and Slavic languages during this period. In the specific case of *Max Havelaar*, the German translation by Wilhelm Spohr, who moved in circles of anarchists, served as an intermediate text. The authors also investigated whether the Russian translators used the English translation of 1868, but this was not the case. In the first part of this article, the biographies of the Russian translators, authors of forewords and editors who worked on the Russian translations are examined. In the second part, excerpts from the novel are compared with the translations to analyze the relationship between the texts. The results of the research confirm that the first Russian translations were based on Karl Mischke's German translation, which had appeared almost simultaneously with Spohr's. Traces of this translation can also be found in later texts. To the authors' knowledge, it has not been shown before that Mischke's translation and not Spohr's was used as an intermediate text.

Keywords: Dutch literature, Multatuli, Max Havelaar, Russian translations, German as intermediate language.

Jaap Grave

Doctor of Philology, Lecturer in Dutch Literature,
Vrije Universiteit Amsterdam,
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam, the Netherlands
E-mail: j.grave@vu.nl

Ekaterina Vekshina

Master in Philology, Postgraduate Student,
St. Petersburg State University,
7–9, Universitetskaya nab., St. Petersburg, 199034, Russian Federation
E-mail: katjavekshina@gmail.com

Received: March 15, 2021

Accepted: April 26, 2021